

Kvinnors rätt till nödvärn

Av jur.kand. MONICA LARSSON

Våld i nära relationer har länge varit en problematisk fråga för straffrätten. Genom införandet av den nya brottskonstruktionen grov kvinnofridskränkning har dock ett perspektivskifte skett. Det finns numera en insikt om att sexualiserat våld är ett samhällsproblem som också rättsväsendet måste ha verktyg för att hantera. Frågan är dock om det finns utrymme för förändringar i andra delar av straffrätten som en konsekvens av denna insikt? Ett problem som offer för sexualiserat våld ställs inför är att de i princip saknar rätt till såväl skydd som till nödvärn. Kan stadgandet om grov kvinnofridskränkning komma att medföra att rätten till nödvärn till slut blir en rätt som både män och kvinnor har? Artikeln är en omarbetad och förkortad version av en text som våren 2003 kommer att publiceras i antologin Den onda cirkeln. Om brottsoffer, genus och rätten.

Mäns våld mot kvinnor

Förekomsten av mäns våld mot kvinnor har uppmärksammats allt mer under de senaste decennierna. Med större uppmärksamhet har följt en större insikt i och förståelse för kvinnornas, brottsoffrens, situation och deras reaktioner när de blivit utsatta för våld av en man de lever med eller har levt i nära relation med. På ett område, nämligen nödvärnsrätten, syns dock ingen förändrad syn på dessa kvinnor. Hittills har inte någon kvinna ansetts ha handlat i nödvärn, om hon utan att vara direkt angripen vid gärningstillfället skadat eller dödat en man som hon under lång tid blivit misshandlad av. Inför rätten har alla dessa kvinnor befunnits skyldiga till misshandel, dråp eller mord. De har enligt domstolarna inte befunnit sig i någon nödvärnssituation, eftersom de inte vid tidpunkten för brottet var direkt hotade av mannen. Frågan är om domstolarna har varit alltför restriktiva i sin bedömning av nödvärnsrätten i dessa situationer? Har införandet av brottet grov kvinnofridskränkning inneburit någon förändring? Skulle det vara möjligt för domstolarna att bedöma nödvärnsrätten på ett annat sätt med den nya brottskonstruktionen grov kvinnofridskränkning som bakgrund?

Kvinnors underordning

Inom forskningen råder numera en relativt stor enighet om att våld mot kvinnor har sina historiska, kulturella och sociala rötter i ett samhällssystem där kvinnor befinner sig i en underordnad position i förhållande till män. Även om de samhällsstrukturer som vidmakthåller mäns makt över kvinnor i offentligt och privat liv har förändrats över tid, har de inte utplånats från den tid då män hade laglig rätt att

med hjälp av våld bevara kontrollen över hustrun och hela familjen inklusive tjänstefolk och anställda. Det har länge funnits en gränslinje mellan den privata familjen och det offentliga samhället. Att bevara mäns makt i familjen har varit viktigare än att respektera kvinnors rättigheter som individer, rättigheter som ibland kan stå i motsatsförhållande till familjens gemensamma intressen. Tidigare uttryckte samhällets företrädare att hela samhällsordningen skulle upprätthållas genom familjen. Att säkerställa mannens dominans och auktoritet blev en angelägenhet för staten för att bevara den självklara respekten för statens auktoritet.¹

Kvinnan som sexuellt, ekonomiskt och politiskt underordnad mannen, under en tid även som mannens ägodel, är ett genomgående tema i den svenska rättshistorien. Under äldre tid innebar husbondeväldet att mannen hade ett avgörande inflytande över familjens liv och död. Mannen kunde aga kvinnan utan att straffas så länge det skedde inom hemmet, om han agade henne offentligt fick han böta. Om han utan avsikt genom agan dödade kvinnan betraktades det som ett vådadråp. Om hon skadades men inte avled av skadorna var misshandeln laglig.²

Husbondesamhället såg även som sin uppgift att slå vakt om familjestabiliteten och den sexuella moralen. Under 1200-talet instiftades de så kallade fridslagarna. En av dessa var kvinnofriden som syftade till att skydda en familjs kvinnor gentemot andra män. Lagen innebar ett förbud mot våldtäkt och ett förbud mot att ta sig en hustru med våld, så kallat kvinnorov. Kvinnofriden gällde dock inte i första hand till skydd för kvinnorna själva, den som bröt mot kvinnofriden ansågs framför allt ha förbrutit sig mot den man i familjen som kvinnan tillhörde. Våldtäkt, som idag räknas som brott mot person, sågs då som ett brott mot den allmänna ordningen. Enligt flera landskapslagar hade mannen dessutom rätt att döda kvinnan om han ertappade henne på bar gärning med äktenskapsbrott.³

Först när 1864 års strafflag infördes avskaffades mannens lagliga rätt att aga sin hustru. Fortfarande hade dock misshandel mot hustrun en särställning eftersom misshandel på enskilt område var ett angivelsebrott. Det betydde att det var kvinnan själv som måste anmäla brottet för att rättsväsendet skulle kunna beivra detsamma. Detta gjordes för att värna om familjen och privatlivet, staten och rätten skulle inte utan uttrycklig begäran ingripa i familjelivet. Genom detta bevarades omsorgen om äktenskapet före individers, särskilt kvinnors, rättigheter att leva utan våld. Mäns våld mot kvinnor var inte i första hand ett problem för samhället utan en privat angelägenhet. Inte förrän 1965 blev våldtäkt inom äktenskapet straffbart och först 1982 av-

¹ Eliasson, Mona: *Mäns våld mot kvinnor*. Natur och kultur, Stockholm 1997 s. 64.

² SOU 1995:60 *Kvinnofrid*, s. 95.

³ Jansson, Karin: *Kvinnofrid ur olika perspektiv — våldtäkt, kvinnorov och andra sexuella övergrepp cirka 1600–1900*, i Granström, m.fl.: *Kvinnorna och rätten. Från stormaktstid till rösträttsstrid*. Hallgren & Fallgren Studieförlag, Uppsala 1996.

skaffades helt kravet på angivelse vid misshandelsbrott på enskild plats. Detta avskaffande har dock inte helt vunnit genomslag i allas medvetande, det händer ofta att kvinnor säger till polis eller åklagare att de vill "ta tillbaka sin anmälan", likaså att nämnda yrkesgrupper använder samma uttryck när kvinnan tvekar att medverka under den rättsliga processen.⁴

Det motsträviga offret

Det har konstaterats att det i samhället i stort finns en schablonartad bild av brottsoffer, en tanke om ett "idealoffer" som är oskyldigt, försvarslöst och som inte har någon delaktighet i brottet. Idealoffret har beskrivits som en äldre dam som på väg för att hjälpa sin sjuka syster blir rånad av en vuxen, manlig narkotikamissbrukare. Ett idealoffer har enligt detta synsätt sex egenskaper: offret är svagt, involverat i en respektabel aktivitet och på väg till en plats som hon eller han inte kan förebrås för. Vidare är gärningsmannen i förhållande till offret i överläge och kan beskrivas i negativa termer, är okänd för och har ingen relation till offret samt offret har tillräckligt med inflytande för att kunna hävda sin "offerstatus".⁵

Dessa kriterier för ett idealoffer är svåra att uppfylla för en kvinna i ett misshandelsförhållande. Offer och gärningsman har eller har haft en nära relation till varandra och kvinnan har ofta svårt att göra sig hörd och trodd. En annorlunda schablonbild gäller ofta för kvinnor i misshandelsförhållanden, "det motsträviga offret". I "normalfallet" för kvinnomisshandel ska det helst finnas en nykter kvinna, som klart kan redogöra för ett händelseförlopp som bör innehålla att hon passivt lät sig misshandlas, ganska svårt. Hon är sedan samarbetsvillig, anmäler mannen, lämnar honom och står fast vid sin berättelse under hela rättegången, varpå hon börjar ett nytt liv med en man som inte misshandlar henne.⁶ Genast blir det ännu svårare för den misshandlade kvinnan att vara det ideala offret; om hon inte kan uppfylla kriterierna för det korrekta kvinnomisshandelsfallet, vilket är väldigt ovanligt att kvinnor i den situationen kan, blir hon genast det motsträviga offret, hon blir besvärlig och svår att förstå för sin omgivning.

Synen på kvinnomisshandel varierar mellan olika grupper i samhället, liksom vad våldet ska kallas. Den bild som framställs av många feminister och av kvinnojourerna kallas den socialt konstruerade kvinnomisshandeln och bygger på begreppet våldets normaliseringsprocess.⁷ För att kunna förstå mäns våld mot kvinnor i nära relationer är det viktigt att känna till den process som våldets utövande innebär för

⁴ Eliasson, Mona: *Mäns våld mot kvinnor*. Natur och kultur, Stockholm 1997, s. 70.

⁵ Lindgren, Magnus, Pettersson, Karl-Åke och Hägglund, Bo: *Brottsoffer. Från teori till praktik*. Jure CLN AB, Stockholm 2001, s. 31, med hänvisning till den norske kriminologen Nils Christie.

⁶ A.a. s. 34.

⁷ Eriksson, Katarina: *Motsträvighet som anomali i rättsväsendet. Poliser och åklagare om kvinnomisshandel*. SOU 1995:60 *Kvinnofrid*, del B, bilaga 9.

såväl mannen som kvinnan. Denna process beskrivs av Lundgren som en våldets normaliseringsprocess med två parter med två olika strategier för att förhålla sig till våldet.⁸ Mannens strategi är att använda våldet för att kontrollera kvinnan och därigenom förstärka sin makt över henne och sin manlighet. Kvinnan å sin sida försöker anpassa sig, vara mannen till lags och därigenom förstärka sin kvinnlighet som mannen vill, för att slippa våldet eller till slut för att överleva. Viktiga inslag i normaliseringsprocessen är kontroll, isolering och växling mellan våld och värme i relationen. Kvinnan tar över mannens värderingar av henne och därmed minskar hennes självkänsla. Våldet uppfattas med tiden som ett normalt inslag i vardagen, gränserna för vad som kan accepteras förskjuts för båda parterna, upplevelserna av våldet förminskas medan de positiva handlingarnas värde förstoras upp. Våldet i relationen utvecklas och vidmakthålls vilket kan förklara varför kvinnor ofta inte vill eller kan bryta upp ur en våldspräglad relation. Processen varierar i våldsrelationerna men huvuddragen är desamma.

I en sådan relation är det sällan som kvinnan ser ett uppbrott som en självklar lösning. Det kan finnas många praktiska och ekonomiska problem att ta ställning till. Finns det barn i förhållandet kan mannen ofta hota med att han kommer att få vårdnaden om dem. Kvinnans omgivning som sällan har insikt i hur våldsam relationen är förstår inte kvinnans vilja att bryta upp och ger henne därför inte det stöd hon behöver.⁹ När kvinnan visar tecken på att vilja bryta upp ur ett misshandelsförhållande kan mannen ofta använda extrema metoder för att få kvinnan att stanna. Lyckas hon lämna mannen riskerar hon ofta att bli förföljd och hotad under lång tid framåt.¹⁰

Grov kvinnofridskränkning

Det nya brottet grov kvinnofridskränkning har införts för att rättsväsendet lättare ska kunna ingripa i ärenden som rör kvinnomisshandel genom att brottet fokuserar på kvinnans hela situation istället för enbart på misshandeln, men framför allt för att stärka kvinnans rättigheter. Man kan säga att lagstiftaren anpassat lagen efter de kunskaper om normaliseringsprocessen som alltmer accepterats. Det visar sig också att trots att många brott nu anmäls som grov kvinnofridskränkning står antalet anmälningar om misshandel av kvinnor kvar på samma nivå som före bestämmelsens införande.¹¹ Ändå läggs de flesta förundersökningarna ned utan att leda till åtal. Det beror till stor del på att både polis och åklagare i ett tidigt skede gör en bedömning av

⁸ Lundgren, Eva: *Våldets normaliseringsprocess. Två parter — två strategier*. Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige (ROKS), Stockholm 1991.

⁹ Nordborg, Gudrun: *Kvinnofrid — att förstå bakgrunden till mäns våld mot kvinnor och dess effekter. Ett utbildningsmaterial för personal inom rättsväsendet, hälso- och sjukvården, socialtjänsten och kriminalvården*. Brottsoffermyndigheten, Umeå 2001, s. 24.

¹⁰ Eliasson, Mona: *Mäns våld mot kvinnor*. Natur och kultur, Stockholm 1997, s. 124.

¹¹ Brottsförebyggande rådets hemsida www.bra.se. Besöksdatum 2002-01-08. http://www.bra.se/extra/statistics/extra_index?lang=se.

om ärendet håller för åtal. En bedömning som fokuserar på kvinnan och hennes beteende.

Kvinnomisshandel har alltid setts som besvärlig och annorlunda i jämförelse med "riktig" misshandel. En stor orsak till det synsättet är de djupt rotade uppfattningarna om mäns överordning och kvinnors underordning. Våld mot kvinnor har setts som en familjeangelägenhet där staten inte har anledning eller rätt att ingripa. Vidare är detta våld speciellt på så sätt att det sker i enskildhet vilket medför att det nästan aldrig finns vittnen förutom eventuella barn, kvinnan har sällan uppsökt läkare för vård och dokumentation av skadorna, polisen larmas sällan och kvinnan har inte kunna beskriva händelser och tidpunkter tillräckligt detaljerat och preciserat. Det gör att kvinnomisshandelsbrott är svåra och komplicerade att utreda. En "riktig" misshandel gäller ofta bråk mellan två jämbördiga parter på allmän plats, oftast på krogen, där det finns ett antal vittnen som kan ge parternas berättelser stöd, ofta kommer polisen snabbt till platsen och parternas skador dokumenteras antingen av polisen eller av läkare. Det viktigaste är dock att parterna inte har några känslomässiga band till varandra i en "riktig" misshandel. Detta har, när det har varit fråga om kvinnomisshandel, ofta varit den avgörande faktorn när domstolarna har haft att bedöma om misshandeln varit grov eller av normalgraden. De känslomässiga banden har använts som ett sätt att finna orsaker som i någon utsträckning kunnat legitimera våldet, att få händelserna att framstå som mer eller mindre ursäktliga. Såväl vid graderingen av våldet som vid straffmätningen har använts uttryck som att relationen har varit våldsam, att det har varit slitningar i förhållandet, att mannen har tappat självbehärsningen på grund av svartsjuka, att alkoholförtäring har utlöst våldet, att mannen har varit under stor press, att parterna hade ett gräl som gick överstyr och mannen tog i hårdare än det var meningen osv. Dessa skäl har använts för att anse misshandeln vara av normalgraden istället för grov misshandel, eller för att kunna döma mannen till ett lindrigare straff.¹² Med dessa uttryck har man kunnat "förklara" och "förstå" att det var "olyckliga omständigheter" helt utanför mannens kontroll som förorsakat misshandeln.

Kvinnovåldskommissionens förslag

Kvinnovåldskommissionen som presenterade förslaget till den nya brottskonstruktionen 1995, framförde några relativt radikala synpunkter och förslag till utformning av brottet. Man ville att alla handlingar skulle ses som ett enda fortgående brott, dvs. ett perdurerande brott. Det ansågs viktigt mot bakgrund av att kvinnor som utsatts för upprepade övergrepp upplever och beskriver övergreppen som en process

¹² En närmare studie i graderingen av misshandel av kvinnor i nära relationer och straffmätningen av dessa brott har genomförts av Anna Sundén: *Kvinnomisshandel — i vilken grad*. För publicering våren 2003 i antologin *Den onda cirkeln. Om brottsoffer, genus och rätten*.

som pågår över tid. Som straffrätten i stort är konstruerad, med fokus på enskilda konkreta handlingar, betraktas inte gärningarna i belysning av en pågående process och därmed finns en uppenbar risk att helhetsperspektivet går förlorat. Rättssystemet kräver att kvinnan, när hon ska berätta om de övergrepp hon utsatts för, beskriver de olika övergreppen på ett sammanhängande, klart och detaljerat sätt, och med precisering till tid och rum inom ramen för de brottsrubriceringar som de enskilda gärningarna har benämnts. Att kvinnor ofta först efter lång tid anmäler att de blivit utsatta för brott innebär även problem ur straffsynpunkt. Om kvinnofridsbrottet inte är perdurerande löper preskriptionstiden för varje enskild handling som tas upp i anmälan, om brottet däremot är perdurerande börjar preskriptionstiden löpa först när brottet i sin helhet har upphört. Kommissionens förslag innebar alltså att även om enskilda handlingar utförts så långt tillbaka i tiden att preskriptionstiden normalt har gått ut, skulle de ändå vara möjliga att ta upp i domstol under rubriceringen grov kvinnofridskränkning. Genom att konstruera brottet som perdurerande menade kommissionen även att det kunde få betydelse för hur nödvärnsrätten ska bedömas för kvinnor som dödat eller svårt skadat sina misshandlande män. Kommissionen valde dock i den delen att endast konstatera detta och sade att det inte fanns möjlighet att göra en mer uttömmande redogörelse i detta hänseende. Det skulle istället bli en fråga för rättstillämparna, då bedömningarna av nödvärnsrätten skulle vara beroende av omständigheterna i varje särskilt fall.¹³

Den nya brottskonstruktionen

Brottet grov kvinnofridskränkning fokuserar på systematiska kränkningar som kvinnor utsätts för i nära relationer. De gärningar som avses kan var för sig vara av mindre allvarlig art men med den nya bestämmelsen kan gärningar som skett inom en viss tid och riktats mot samma kvinna tas upp och bedömas tillsammans som ett allvarligare brott.¹⁴ De upprepade kränkningarna av kvinnorna betraktas utifrån ett straffrättsligt perspektiv som särskilt allvarliga och ska i sig medföra att straffet blir strängare. I förarbetena till den nya bestämmelsen framhölls att gärningarnas karaktär måste preciseras och att de ska ha utförts under en bestämd tidsperiod, men det inte är nödvändigt att den utsatta kvinnan tidsmässigt kan ange varje handling i detalj.¹⁵ Genom att konstruera brottet på det sättet försökte man komma till rätta med svårigheterna att beivra mäns våld mot kvinnor.

Den nya straffbestämmelsen syftar till att ta hänsyn till den utsatta personens hela situation. Enligt bestämmelsens ursprungliga lydelse ska de gärningar som handlingen består av ses och bedömas i sitt sammanhang, för att det fridsstörande rekvisitet ska uppnås. De en-

¹³ SOU 1995:60 s. 301–308.

¹⁴ Prop. 1997/98:55. *Kvinnofrid* s. 78.

¹⁵ Prop. 1997/98:55, s. 81.

skilda gärningarna ska ha varit ett led i en upprepad kränkning av offrets integritet och på grund av detta varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla. Vad som avsågs med rekvisitet att gärningarna "varit ett led i en upprepad kränkning" ledde fram till en prövning i Högsta domstolen i mars 1999.¹⁶ Domstolen tolkade formuleringen "om gärningarna varit ett led i en upprepad kränkning", som att de åtalade gärningarna utgjorde en enhet och att ytterligare gärningar (domar) behövdes för att kunna döma för grov kvinnofridskränkning. Mot bakgrund av HD:s beslut gjordes en översyn och omarbetning av den aktuella bestämmelsen.¹⁷ Översynen ledde fram till att formuleringen ändrades till "om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning". Ändringen, som trädde i kraft den 1 januari 2000, innebär att det bör vara tillräckligt med de åtalade gärningarna och att inga tidigare domar behövs för att rätten ska kunna döma för grov kvinnofridskränkning.

Varför var det så problematiskt ur nödvärnssynpunkt att utforma grov kvinnofridskränkning som ett perdurerande brott? En förklaring kan vara att det var tillräckligt revolutionerande att införa ett brott som så tydligt fokuserar på det manliga våldet mot kvinnor i nära relationer. Att dessutom göra brottet perdurerande och därmed öppna en möjlighet för kvinnor att använda våld för att freda sig blev helt enkelt ett alltför stort avsteg från rådande normer. Kvinnor utövar inte våld och skulle de ändå göra det bryter de mot starka könstraditioner. Ytterligare förståelse för problemen med grov kvinnofridskränkning i relation till nödvärnsrätten kan fås genom att studera nödvärnsrättens utveckling genom tiden, dess utformning och funktioner.

Nödvärnsrätten

Först genom tillkomsten av 1734 års lag stadgades en generell nödvärnsregel. I de medeltida lagsamlingarna Magnus Erikssons lands- och stadslagar och Kristoffers landslag som gällde fram till 1734 stadgades en rätt till självhämnd, som kortfattat innebar en rätt för en person som utsatts för ett brott att bestraffa den begångna handlingen. Man kan säga att det var en rätt att ta lagen i egna händer. När rätten till nödvärn infördes formulerades den med mycket snäva gränser i en tid då en inskränkande tendens gentemot självhämnens princip i såväl teori som praxis var stark. Därför medgavs nödvärnsrätt endast vid vissa svårare brott med synnerligen oförmånliga bevisregler. I 1734 års lag stadgades nödvärnsrätten på flera olika ställen i missgärningsbalken. I t.ex. 26:4 stadgades att om någon blev överfallen och inte kunde rädda sitt liv utan att dräpa den andre skulle han

¹⁶ NJA 1999 s. 102.

¹⁷ Prop. 1998/99:145 Ändring av fridskränkingsbrotten.

gå straffri, om han kunde visa att han varit i sådan nöd. Enligt 22:1 gick den som dräpte en man som begått våldtäkt straffri.¹⁸

Den första mera allsidiga regleringen av nödvärnsrätten kom till stånd i 1864 års strafflag (SL), där den reglerades i två stadganden. I SL 5:8 fanns en allmän regel, även kallad relativ nödvärnsrätt, som stadgade straffrihet för den som brukat våld för att avvärja ett påbörjat eller omedelbart förestående orättmätigt angrepp på person eller egendom. Våldet fick inte vara större än nöden krävde och det fick inte heller stå i uppenbart missförhållande till den befarade skadan av angreppet, det krävdes alltså en bedömning av om våldet stod i proportion till den skada som försvarsvåldet förorsakade. I SL 5:7 återfanns det större eller så kallade absoluta nödvärnet, som innebar att om den angripne överfölls med våld eller hot som innebar trängande fara, hade denne rätt att använda allt det våld som krävdes för att avvärja faran. Ingen försvarlighetsbedömning gjordes, vilket innebar att man i farliga situationer hade rätt att t.o.m. döda angriparen. Man fick inte i någon av graderna av nödvärnsrätt använda mer våld än nöden krävde, men enligt SL 5:9 skulle den angripne i sådant fall ändå frias från ansvar om han svårligen kunnat besinna sig. När brottsbalken trädde i kraft 1965 blev nödvärnsrätten till en enda regel av relativ karaktär. Regeln förändrades så att rekvisitet att den angripne inte i något fall fick använda större våld än nöden krävde ändrades till att även om sådant våld användes kunde den angripne frias, om handlingen inte varit uppenbart oförsvarlig, vilket regleras i BrB 24:6. Med ändringen följde också att den absoluta nödvärnsrätten försvann genom att en avvägning ska göras mellan angrepp och försvar.¹⁹

Vid en genomgång av de förarbeten under 1900-talet som avser nödvärnsrätten kan konstateras att kvinnorna är fullständigt osynliga. Det förekommer inte någon problematisering av frågan om kvinnor som utsatts för våld i nära relation kan anses behöva använda nödvärn och i så fall hur det ska bedömas. Det bör också uppmärksammas att nödvärnsrätten i huvudsak sett likadan ut sedan regeln infördes.

Nödvärnsregelns nutida utformning

Nödvärnsrätt innebär en rätt att försvara sig. Vår tids nödvärnsregel är en allmän objektiv ansvarsfrihetsgrund. Nödvärnsrätten regleras i BrB 24:1 och innebär att en gärning som någon begår i nödvärn är ett brott endast om gärningen med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarlig. Rätt till nödvärn föreligger bland annat, enligt BrB 24:1 st. 2, p. 1, mot ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom. Med formuleringen att angreppet ska vara påbörjat eller överhängande avses att angreppet kan vara överhängande

¹⁸ SOU 1934:56 *Betänkande och förslag rörande revision av gällande lagbestämmelser om nödvärnsrätt m.m.*, s. 7.

¹⁹ Diesen, Christian (red): *Brottsoffrets rätt*. Fritzes Förlag AB, Stockholm 1995 s. 95.

även om det inte är omedelbart förestående i tiden. När ett angrepp upphört föreligger inte längre någon nödvärnsrätt. Fortsätter ändå den angripne sitt ingripande är det att anse som ett motangrepp och ses som hämnd istället för nödvärn.

Försvarlighetsbedömning

För att nödvärnsrätten ska kunna åberopas krävs dels att någon av de i BrB 24:1 uppräknade fyra nödvärnsituationerna föreligger, dels att handlingen med hänsyn till angreppets beskaffenhet och dess betydelse samt omständigheterna i övrigt *inte är uppenbart oförsvarlig*. Härvid beaktas om den angripne varit tvungen att använda så mycket våld som han/hon gjorde eller om faran kunde ha avvärijts på ett mindre våldsamt sätt. Mer våld än vad som erfordras är tillåtet, så länge det inte är uppenbart oförsvarligt.

Vid bedömningen av angreppets beskaffenhet ska hänsyn tas till angriparens egenskaper som t.ex. kroppskrafter, sinnesstämning, kroppstorlek, ålder och berusning. Även yttre omständigheter, som platsen för angreppet och om hjälp fanns tillgänglig, ska beaktas. I doktrinen har åsikter förts fram om att även den angripnes egenskaper ska beaktas och att angreppets beskaffenhet också är beroende av mot vem det riktas. Jareborg menar t.ex. att större krav på återhållsamhet av den angripne kan ställas på en person som på grund av sin utbildning har särskilda förutsättningar att hantera en våldssituation. Angriparens berusning kan påverka försvarligheten i försvarsvåldet åt såväl förmildrande som försvårande riktning. En berusad angripare kan ofta vara ostadig och klumpig på grund av berusningen, i sådant fall är mindre försvarsvåld nödvändigt för att freda sig. En berusad angripare kan dock även vara aggressiv, hämningslös, oförutsägbar och svår att tala tillrätta. I förarbetena sägs med hänvisning till ett HD-avgörande från 1970, att det inte kan anses vara uppenbart oförsvarligt av en svag man att försvara sig med ett tillhygge, som en stark man inte skulle ha kunnat utan att ha överskridit gränsen för vad som är uppenbart oförsvarligt. Jareborg menar att det inte är uteslutet att det kan vara tillåtet att döda en annan människa i en nödvärnssituation. Enligt min mening kan det innebära att en kvinna som under en längre tid har blivit misshandlad och kränkt av en man som är henne överlägsen i såväl fysisk som psykisk styrka, helt enkelt till slut kan vara tvingad att använda sig av tillhyggen som kan vara dödliga utan att det är uppenbart oförsvarligt. I sådant fall kan mycket försvarsvåld vara försvarligt. Den som utsätts för våld eller hot om våld får själv välja om han eller hon vill stanna kvar på platsen och försvara sig eller försöka dra sig undan. Den som angrips har rätt att stanna kvar på platsen. Vidare har det ingen betydelse för rätten till nödvärn om den angripne själv har provocerat fram ett angrepp eller försatt sig i en farlig si-

tuation, om angriparen gör sig skyldig till ett brott har man rätt till nödvärn.²⁰

Detta är särskilt viktiga principer när det gäller våld i nära relationer. En kvinna är sällan lika stark som en man och situationen kan vara än mer hotande om mannen är berusad eller drogad. Genom att våldet utövas i det egna, gemensamma hemmet ska skulden inte kunna överföras på kvinnan för att hon inte lämnar bostaden, kanske t.o.m. barnen, då hon blir misshandlad eller löper risk att bli misshandlad. Ändå förekommer ofta just denna överföring av skuld till kvinnan, med frågor om varför hon inte helt enkelt har lämnat mannen. Vidare finns det också en tendens, åtminstone från mannens sida, att försvara eller bortförklara sitt handlande, att skylla våldet på kvinnan med att hon har varit provocerande eller hysterisk.

Preventivt nödvärn

Preventivt nödvärn, dvs. handling i förebyggande syfte, är inte tillåtet. Däremot har man rätt att handla i nödvärn innan ett angrepp har påbörjats. Denna möjlighet att ingripa på ett tidigt stadium infördes i och med att brottsbalken trädde i kraft 1965. I förarbetena uttalade straffrättskommittén att uttrycket *överhängande* ger möjlighet för den angripne att i vissa fall använda nödvärnsåtgärd på ett något tidigare stadium än enligt då gällande rätt. Det ansågs att den snäva begränsning som låg i uttrycket omedelbart förestående angrepp ibland kunde vara olämplig. Som exempel använde man situationen att en fartygsbefälhavare fått kännedom om att besättningen tänker döda honom när fartyget kommer till en viss plats. Han skulle då inte behöva under alla förhållanden tvingas att vänta med nödvärnsåtgärder till dess fartyget kommit fram till platsen. Man ansåg det motiverat att en nödvärnshandling får företas så snart faran kan sägas vara överhängande. Ett relativt tidigt ingripande kan ibland möjliggöra att ett angrepp avväjres med lindrigare medel än om den angripne måste vänta med sin åtgärder till dess angreppet påbörjats eller är omedelbart förestående.²¹

I den senaste större utredningen om nödvärnsrätten påpekas det att det inte är möjligt att i lagtext mera precist ange gränserna för när nödvärnsrätten börjar och upphör, utan det måste överlämnas åt domstolarna att avgöra i varje särskilt fall. Man fann dock att det saknades skäl att i sak ändra nödvärnsregelns omfattning. Det skulle även i fortsättningen vara så att nödvärn föreligger först när ett angrepp kan anses överhängande. Att tillåta nödvärnsrätt mot gärningar som man på goda grunder antar kommer att utföras senare ansågs som äventyrligt. Som exempel på orimligheten i en så tidig nödvärnsrätt tog man den situationen "... att man med stor sannolikhet tror att man kommer att bli misshandlad när man träffar en person och därför i förväg söker upp och angriper honom. Att tillåta nödvärnsrätt i

²⁰ Jareborg, Nils: *Allmän kriminalrätt*. Iustus Förlag AB, Uppsala 2001 s. 261.

²¹ SOU 1953:14 *Förslag till brottsbalk*, s. 395.

en sådan situation skulle innebära en felaktig avvägning mellan intresset att den enskilde får freda sig mot angrepp och det motstående intresset att i möjligaste mån minska våldsanvändningen i samhället”.²² Det var angeläget att reglerna inte sträcker sig så långt att det uppstår risk för en upptrappning av våldet i samhället, t.ex. genom att enskilda börjar beväpna sig på olika sätt i självförsvarssyfte.²³

Något som är tydligt i lagförarbeten, praxis och doktrin är att ett genusperspektiv saknas helt. Det går inte att uttyda någon som helst problematisering kring kvinnor som misshandlas och trakasseras av män i nära relationer och deras rätt till nödvärn. Normen man utgått ifrån när lagregeln utformades har varit att det handlar om jämlika parter avseende styrka samt att psykologiskt övertag för någon av parterna saknas. Det förutsätts att den som angrips har möjlighet att använda samma medel och styrka som angriparen i sitt försvar. Våld mot kvinnor är inte synliggjort. Det förekommer heller inte någon diskussion om parternas olika kroppskrafter eller deras maktförhållande, det finns inget exempel på våld i nära relationer.

Nödvärnsrätten i verkligheten

Två mål som avgjorts efter införandet och ändringen av grov kvinnofridskränkning visar tydligt hur dessa frågor har behandlats i domstolarna. I båda dessa rättsfall har kvinnan åberopat nödvärn och i inget av dem har domstolen ansett att nödvärn förelåg.

Det första rättsfallet gällde en kvinna som dödade sin sambo genom att skjuta honom i huvudet.²⁴ Mannen hade under hela förhållandet misshandlat, hotat och på andra sätt trakasserat kvinnan. Han hade under lång tid styrt hennes liv, tvingat henne till underkastelse och beskurit hennes personliga frihet. Hon hade utsatts för upprepad psykisk och fysisk misshandel av allvarligt slag, både av mannen och av personer han anlitat. Misshandeln som riktades mot henne drabbade indirekt även hennes 20-åriga dotter.

Två dagar före dådet hade kvinnan fått en pistol av en vän, som även hade instruerat henne i hur den skulle användas. Kvinnan uppgav i domstolarna att mannen kommit över pistolen vid ett obehagat ögonblick och att han lagt den bredvid kudden när de lade sig för att sova. Kvinnan hade vaknat tidigt på morgonen och satt sig upp för att se om mannen var vaken. Hon hade mött hans blick och känt att han skulle döda henne. Hon berättade vidare att de båda sträckte sig samtidigt efter vapnet men att hon hann först.

Tingsrätten fann att det inte fanns anledning att misstro kvinnans uppgifter om sin situation i förhållandet med mannen, hon hade berättat på ett ”detaljerat, nyanserat och övertygande sätt”. Rätten menade att man inte fick något intryck av att hon velat överdriva för att

²² SOU 1988:7 *Frihet från ansvar*, s. 73.

²³ SOU 1988:7, s. 66.

²⁴ RH 1999:86.

vinna egna fördelar. Mot den bakgrunden fann tingsrätten att det var ställt utom tvivel att hon hade inte bara ett välgrundat motiv utan också en vilja att ta livet av honom.

Därefter gick tingsrätten in på prövningen av om dödandet skett med avsikt, i nödvärn eller av våda. Tingsrätten ansåg att vissa omständigheter talade för att kvinnans berättelse om händelseförloppet inte var trovärdig. Med hänvisning till vad man sagt om det osannolika i hennes version av händelseförloppet fann man att skotten inte heller avlossats i någon nödvärnssituation. Därigenom kom tingsrätten fram till att det var ställt utom rimligt tvivel att hon avlossat pistolen med ett direkt uppsåt att döda.

När tingsrätten konstaterat att alla omständigheter talade för att gärningen skulle rubriceras som mord övergick man till frågan om omständigheterna som föranlett gärningen gjorde att brottet kunde bedömas som mindre grovt. Man sammanfattar dessa omständigheter i att hon under lång tid levt under en mycket stark psykisk och social press med en våldsam och hotfull man som misshandlat henne och som har uttryckt ständiga hot om våld och repressalier, vilket utan tvekan medfört ett stort lidande för hennes del. Rätten hänvisade till förarbeten som sade att den lindrigare graden av uppsåtligt dödande, dråp, kan föreligga om någon, som utsatts för svår fysisk eller psykisk misshandel, dödar sin plågoande även om det sker efter övervägande. Därför dömdes kvinnan av tingsrätten till minimistraffet för dråp till sex års fängelse.

Domen överklagades av åklagaren till Svea hovrätt. Hovrätten gjorde till att börja med samma bedömning som tingsrätten, dvs. att kvinnan hade upplevt mannen som en plågoande och därför hade motiv att döda honom. Däremot ansåg hovrätten att även om hon inte planerat dådet hade hon i skottögonblicket uppsåt att döda mannen.

Vad gäller nödvärnsinvändningen ansåg man att den framstod som obefogad. Visserligen hade mannen blivit misstänksam mot kvinnan när han fann pistolen, men hans beteende mot henne under kvällen och natten före gärningstillfället var inte mera hotfullt än vid andra tillfällen. Även övriga omständigheter talade mot att det var fråga om nödvärn. Inte heller godtog man försvarets invändning om att det förelegat putativt nödvärn. Man ifrågasatte starkt att hon skulle ha mött hans blick och sett en handrörelse då man ansåg det utrett att han sov när han sköts. Mot bakgrund av den bedömning hovrätten gjorde i fråga om nödvärnsinvändningen och av hur kvinnan beskrivit deras inbördes relation ansågs omständigheterna vara sådana att det var helt osannolikt att hon fått uppfattningen att han skulle döda henne.

Det andra rättsfallet gällde en kvinna som stod åtalad för grov misshandel av sin sambo. Hon hade knivhuggit honom upprepade gånger och bland annat punkterat hans ena lungsäck med kraftig blödning som följd.²⁵

²⁵ Svea Hovrätt, mål nr B 88765-00.

Mannen bodde hos kvinnan och deras gemensamma barn under veckosluten. De hade tidigare varit tillsammans från juli 1994 till juni 1996. I december 1996 dömdes mannen för misshandel av kvinnan vid tre olika tillfällen under 1995 och 1996. Vid årsskiftet 1998/99 blev de åter tillsammans. Kvinnan uppgav i domstolarna att i takt med att deras förhållande fördjupades tilltog bråken mellan dem och att han under sommaren 1999 misshandlat henne flera gånger. Den vid målet aktuella gärningen föregicks av att paret under kvällen på en fest kommit i bråk med varandra. Mannen åkte till bostaden, trots att kvinnan inte ville det och trots att hon begärde att få nyckeln till sin lägenhet, medan hon stannade kvar till senare på natten. I taxin på väg hem var hon mycket orolig och var rädd att han skulle misshandla henne. När hon kom hem låg han i sängen varpå hon direkt uppmanade honom att ge sig av därifrån. Kvinnan uppgav i tingsrätten att han då stigit upp och gått ut i hallen och där knuffat henne över en grind till vardagsrummet och sedan gått tillbaka till sängen. Hon gick då ut i köket och hämtade två köksknivar för att ha som skydd och för att få ut honom ur lägenheten. Kvinnan gick tillbaka till sovrummet där hon angrep mannen med knivarna mot hans ben. Han steg upp ur sängen, gick förbi henne varpå han angrep henne och det uppstod en kamp mellan dem. Han fick tag på den ena kniven men hon lyckades knuffa ut honom från lägenheten och stänga dörren. Tingsrätten menade att det faktum att han inte bara vägrade att lämna bostaden utan också misshandlade kvinnan innan hon beväpnade sig med knivarna innebar att hon befunnit sig i en nödvärnssituation. Därmed hade hon rätt att använda våld för att freda sig och hindra vidare våldsutövning från hans sida. Man menade att knivangreppet på honom i sovrummet endast hade medfört mindre sår på benen och att det därför inte kunde ses som uppenbart oförsvarligt i den belägenhet hon befann sig. Det gick inte att klart säga vad som hände sedan, tingsrätten ansåg därför att det inte kunde uteslutas att de allvarliga skadorna på mannen uppkommit vid en kamp om knivarna och huvudsakligen av våda och ogillade därför åtalet.

Domen överklagades i ansvarsdelen av åklagaren till Svea hovrätt som inledningsvis konstaterade att parets förhållande så gott som hela tiden hade varit stormigt med starka inslag av svartsjuka från båda sidor och att ingen av dem varit främmande för att tillgripa våld mot den andre. Deras förhållande, slog hovrätten fast, hade varit destruktivt och kommit att påverka dem båda i negativ riktning, vilket måste beaktas då det var fråga om att bedöma deras berättelser om vad som inträffat vid det aktuella tillfället.

Hovrätten instämde med tingsrätten i att kvinnan befunnit sig i en nödvärnssituation när mannen angrep henne och kastade henne över grinden. Hovrätten menade dock att när mannen hade avslutat angreppet och återvänt till sovrummet hade nödvärnsrätten för henne på grund av angreppet mot hennes person upphört. Man gick då in

på frågan om hon hade rätt till nödvärn på grund av att mannen vägrade lämna lägenheten efter tillsägelse. Efter att ha kommit fram till att mannen trodde att han kunde övernatta i kvinnans bostad trots att hon bad att få nyckeln innan han åkte från festen, ansåg hovrätten att kvinnan under alla omständigheter inte varit berättigad att ta till knivvåld mot mannen. Det våld hon utövade mot honom i hallen kunde därför inte betecknas som nödvärn.

En genusanalys av rättsfallen

Jag anser att domstolarnas avgöranden visar en tydlig brist på kunskap och förståelse för normaliseringsprocessen. Våldet är en alltid pågående process vilket man valde att inte se i dessa fall. Hovrätten i det först redovisade rättsfallet konstaterade att mannens beteende den aktuella tidpunkten inte var mer hotfullt än vanligt, samtidigt som man tidigare i domen har slagit fast att hon under lång tid levt under en mycket stark press, att mannen misshandlat och hotat med våld och repressalier och att hon därmed varit utsatt för stort lidande. Att hon levt under svåra förhållanden tog domstolen inte som argument för att hon skulle ha haft rätt till nödvärn, utan endast som en grund för att konstatera att hon hade anledning att döda honom. De svåra förhållandena blev till en försvårande omständighet.

Rättsfallen visar på domstolarnas brist på insikt i och förståelse för problematiken när det gäller mäns våld mot kvinnor i nära relationer. Domstolarnas ovilja att beakta de bakomliggande mönster, som har resulterat i att kvinnor svårt skadat eller dödat sina terroriserande män, har medfört att kvinnorna inte ansetts handla i nödvärn. Därmed har domstolarna även bortsett från något som varje kvinna i ett misshandelsförhållande känner till, nämligen att hon aldrig kan veta vad som utlöser våldet, att våldet blir grövre med tiden, att hon sällan eller aldrig har möjlighet att få hjälp utifrån och att det till slut bara handlar om att överleva. Mannen är i de allra flesta fallen i misshandelsförhållandena i överläge gentemot kvinnan såväl fysiskt som psykiskt. Till viss del kan ändå konstateras att tingsrätten i det andra av ovan redovisade rättsfall tog dessa omständigheter i beaktande. Tingsrätten menade, åtminstone vad gällde det första ledet av händelserna som var föremål för prövning, att kvinnan hade rätt till nödvärn och det inte var uppenbart oförsvarligt. Vad gäller det andra ledet menade man att utredningen inte klart visade vad som hände och ansåg att mannens svåra skador inte kunde uteslutas ha uppkommit i en kamp om knivarna och av våda. Det sägs inte rakt ut, men rätten synes ha ansett att skadorna tillkommit av en ren olyckshändelse och det var därför inte en nödvärnshandling. Genom detta menar jag att domstolen undvek att komma in på den svåra diskussionen om nödvärn förelåg eller inte, man hade uppenbarligen tillmätt kvinnans hela situation stor betydelse men kunde inte fullt ut försvara hennes handlande såsom överensstämmande med gällande nödvärnsregler.

Hur brottet grov kvinnofridskränkning inverkar på nödvärnsrätten

De frågor jag tar upp i denna artikel har inte uppmärksamats nämnvärt inom doktrinen. Brottskonstruktionen grov kvinnofridskränkning har dock kritiserats av bland annat straffrättsprofessorn Suzanne Wennberg. Hon är av den uppfattningen att brottskonstruktionen har inbyggda rättstillämpningsproblem, vilka är en följd av att man i propositionen vacklat mellan att utforma regeln som en konkurrensklausul eller som ett kollektivdelikt. Hon konstaterar att brottet inte är perdurerande och gör en jämförelse med brotten människorov och olaga frihetsberövande. Hon menar att ett upprepat våldsbrott inte har karaktären av ett perdurerande brott eftersom enkel eller upprepad misshandel knappast skapar något faktiskt tillstånd, som i sin tur endast kan hävas genom en positiv handling.²⁶

Här menar jag att Wennberg bortser från de objektiva rekvisiten i brottsbeskrivningen, att gärningen varit ägnade att kränka offrets integritet eller allvarligt skada dennas självkänsla. I det perspektivet är misshandeln en del i en process, som enligt min mening skapar just det tillstånd som de objektiva rekvisiten anger, nämligen kvinnans integritet och självkänsla är och förblir kränkt, detta tillstånd upphör inte för att mannen slutar slå vid just det aktuella tillfället. Detta är ett problem med att kvinnovåldskommissionens intentioner, att brottet skulle vara perdurerande, inte fullföljdes. När ett brott inte är perdurerande blir det naturligt att koncentrera sig på den enskilda handlingen, ett problem som det var meningen att det nya brottet skulle råda bot på.

Docenten i straffrätt Petter Asp har ur en rättsdogmatisk synvinkel tagit upp frågan om nödvärn i ett kvinnoperspektiv. Han menar att nödvärnsbestämmelsen är funktionellt väl uppbyggd och att de straffrättsliga ansvarsfrihetsgrunderna är till för att, i vissa situationer, göra det möjligt att gå fri från ansvar för individer som faktiskt har skyddat sig, inte för att åstadkomma ett skydd för individen.²⁷ Han menar att en kvinna som misshandlat eller dödat sin misshandlande man, oftast inte har gjort det för att hon har varit angripen vid just det tillfället utan för att hon vet att hon kommer att bli angripen. Han ser det som preventivt nödvärn och han menar att det finns vissa faror med att utsträcka nödvärnsrätten till att gälla även preventivt nödvärn. Dessa faror består enligt honom i en risk för en ökad privat våldsanvändning och därmed ökad otrygghet för individen. Han menar, med hänvisning till ett antal rättsfall som behandlar preventivt nödvärn att rättsfallen tyder på en relativt sträng bedömning och drar slutsatsen att medvetet döda någon för att undvika att bli misshandlad inte utan vidare kan anses tillåtet.

²⁶ Wennberg, Suzanne: *Grov kvinnofridskränkning — en problematisk brottskonstruktion*. SvJT 2000, s. 794.

²⁷ Asp, Petter: *Nödvärnsrätten i kvinnoperspektiv*, Granström, Görel (red) *Lika inför lagen?* Iustus Förlag AB, Uppsala 1999.

För att försvara sin ståndpunkt hänvisar Asp till BrB 24:5 som talar om nödvärnshjälp och går in i en rättsdogmatisk diskussion om det våld som utövats av kvinnan istället skulle ha utförts av en polis. Han vill med denna diskussion, genom att visa konsekvenserna av att utsträcka nödvärnsrätten, bevisa att tanken att det skulle vara tillåtet, dvs. inte rättsstridigt, för en kvinna att i preventivt nödvärn ta livet av sin make är felaktig. Han delar upp brottsbegreppet i tre nivåer; straffbelagd gärning, rättsstridighet, och skuld. Ett brott kan enligt denna uppdelning innebära att gärningen uppfyller en brottsbeskrivning, att ingen rättfärdigande omständighet föreligger, samt att gärningsmannen inte är ursäktad. Att en gärning som inte är rättfärdigad anses som rättsstridig eller otillåten innebär då att nivå ett och två är uppfyllda. Att en gärning är ursäktad innebär att gärningen är rättsstridig, även där är nivåerna ett och två uppfyllda, men att gärningsmannen av någon anledning ändå ska ursäktas. Om en gärning inte bara ursäktas utan rättfärdigas genom nödvärn, innebär det dels att envar som hjälper den som primärt har rätt att utföra gärningen har motsvarande rätt, dels att det inte är tillåtet att försvara sig mot tillåtna gärningar. Mot en gärning som är tillåten på grund av nöd eller nödvärn blir därför varje försvarsgärning i normalfallet otillåten.

Mot bakgrund av detta resonemang konstaterar han att vi regelmässigt inte har några svårigheter att föreställa oss att det våld som utövats skulle ha kunnat utövas av en polisman. Han tar som exempel en situation där A har höjt en kniv och står i begrepp att döda B, så är det inte svårt att förlika sig med tanken att såväl B som staten i form av en polisman har rätt enligt reglerna om nödvärn respektive nödvärnshjälp att bruka relativt grovt våld mot A, beroende på omständigheterna t.o.m. försvarligt att döda A. Denna tanke kan knappast accepteras när det gäller den nödvärnsrätt som kvinnor skulle ha mot sina män. Han menar att det är orimligt att tänka sig att en närvarande polisman överhuvudtaget skulle ha någon rätt att bruka våld mot en man som sitter och ser på TV eller sover.

Asps resonemang om rätt till frihet från ansvar kontra rätt till skydd är i och för sig riktigt, men jag vill påstå, med kunskaperna om normaliseringsprocessen och omfattningen av mäns våld mot kvinnor, att de kvinnor som skadat eller dödat sina män faktiskt *har* skyddat sig, även om de i gärningsögonblicket inte har varit fysiskt och faktiskt angripna. I misshandelsförhållanden är faran för kvinnans liv och hälsa konstant närvarande och överhängande. Därmed menar jag att hans resonemang om faran med att utsträcka nödvärnsrätten till preventivt nödvärn faller undan, det handlar mer om att domstolarna borde använda sig av nuvarande regler tillsammans med den kunskap som idag finns om kvinnors situation i misshandelsförhållanden. Den argumentation Asp för om att en polisman i kvinnans ställe skulle kunna utföra en nödvärnshandling är enligt min mening ett resultat av att den rättsdogmatiska metoden att analysera och tillämpa lagar är

en aning osmidig metod vid bedömningen av kvinnors rätt till nödvärn, eftersom den inte ser till annat än gällande rätt utan hänsyn tagen till omkringliggande faktorer och vetenskapliga områden. Den som använder sig av denna metod förbiser en viktig detalj; det är oerhört svårt, om inte omöjligt, för en utomstående att se och definiera den hotfulla situation som kvinnan befinner sig i. Det exempel som han tar upp med A som hotar B med en kniv är en situation där vem som helst kan se och inse i vilken svår situation A befinner sig, medan en kvinna som utsätts för kontinuerliga trakasserier och misshandel gör det i det fördolda.

Jag anser att det redan idag finns tolkningsmöjligheter i rekvisitet "överhängande brottsligt angrepp" som gör det möjligt för rättstillämparna att tillämpa nödvärnsregeln mindre restriktivt. Redan idag finns möjlighet att fria en kvinna som har begått en brottslig gärning mot mannen genom att se till kvinnans hela situation, att ta hänsyn till att hon ständigt lever under hot om våld all den tid hon inte faktiskt blir utsatt för våld. Hade brottet grov kvinnofridskränkning utformats som ett perdurerande brott hade dessa möjligheter att tillämpa nödvärnsregeln blivit än tydligare. En kvinna som blir utsatt för ett perdurerande brott skulle anses ha rätt till nödvärn under hela tiden brottet pågår. Det fanns dock uppenbarligen en outtalad rädsla för att göra brottet perdurerande där effekterna på nödvärnsrätten utgjorde de främsta farhågorna.

Varför är då lagstiftare och rättstillämpare så ovilliga att medge nödvärnsrätt för kvinnor i misshandelsförhållanden? Jag tror att vår samhällsstruktur med ett patriarkat som slår vakt om sitt utövande av makten medför att makthavarna är rädda att överlåta åt kvinnorna att skydda sig själva. Vår samvaro i samhället regleras på många sätt. Kulturella vanor, samhälleliga regler, social kontroll, religiösa påbud och maktförhållanden mellan olika grupper har alla sitt inflytande på vårt beteende, individuellt och i interaktion med varandra. Den grupp som har mest makt inom samhället kan genomföra en ordning som reglerar och upprätthåller makten. Historiskt sett har kvinnan alltid varit underordnad mannen. Vi lever, trots utvecklingen mot ett alltmer jämställt Sverige, fortfarande i ett samhälle där männen reellt sett har makten. Utvecklingen har många gånger varit motvilligt genomförd och mottagen av makthavarna. De områden där våld i kontrollerade former tillåts i utövandet av makten, som polisen och försvaret, har varit förbehållna männen. När kvinnor utövar våld bryter de mot starka könstraditioner. Jag tror att man har farhågor om att det kommer att bli alltför många kvinnor som kommer att missbruka nödvärnsrätten, tar sin chans att döda sina män vare sig de befinner sig i ett misshandelsförhållande präglad av normaliseringsprocessen eller ej, som en hämnd mot mannen och samhället.

Skulle det kunna bli så? Jag menar att det inte finns fog för dessa farhågor. Det är självklart att det inte i alla lägen, för alla kvinnor i

egenskap av just kvinnor, ska anses lämpligt med ansvarsbefrielse. Där kommer det nya brottet grov kvinnofridskränkning in i bilden. Det bör ju kunna ställas krav på att mannens handlande objektivt sett uppfyller kraven som ställs för att kunna fällas för detta brott. Finner rätten att mannen gjort sig skyldig till grov kvinnofridskränkning kan rätten anse att kvinnan haft rätt till nödvärn, i annat fall ska kvinnan dömas för den gärning hon utfört. Vidare menar jag att kvinnor som fastnat i normaliseringsprocessen inte har avsikt att döda i ordets reella betydelse — de vill bara få slut på våldet. De dödar eller svårt skadar inte mannen av hämndbegär utan av rädsla och vanmakt inför sin situation och som en sista utväg.

Dessutom tror jag att den allmänna uppfattningen bland människor utanför de juridiska kretsarna är, att det rör sig om situationer där det kan anses försvarligt i de fall när kvinnan faktiskt har dödat eller svårt skadat sin plågoande. Det betyder inte att de för den skull på något sätt propagerar för en ökad våldsanvändning. Det finns helt enkelt en större tolerans för dessa handlingar, när allt fler blir medvetna om det grova våldets utbredning i nära relationer.

Motståndet mot förändringar av gamla invanda hierarkier är djupt rotade, gamla traditioner har ofta ett starkt grepp om attityder och värderingar och nya lagar förändrar inte automatiskt dessa. Med kunskap om normaliseringsprocessen, om orsakerna till varför kvinnan har svårt bryta upp ur ett våldsamt förhållande samt om omfattningen av mäns våld mot kvinnor kan vi dock bli medvetna om dessa synsätt. Först då kan attityder och värderingar synliggöras, ifrågasättas, diskuteras och förhoppningsvis förändras så att vi får en straffrätt med lika villkor. Då kan också kvinnorna som utsatts för våld i nära relationer få rätt till nödvärn.